

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОЇ ПІДПІЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ «МЕЧ І ПЛУГ» У ПЕРІОД 1939–1944 рр.

Друга світова війна – одна з ключових подій в історії ХХ століття. З моменту її закінчення і до наших днів не згасає увага як до самої війни, так і до фактів, що тісно з нею пов'язані. У численних історичних дослідженнях домінуючою переважно була воєнна проблематика. Це природно з огляду на те, що йдеться про найбільшу в світовій історії війну. Однак через переважання воєнних тем, залишаються недостатньо вивченими цивільні аспекти подій 1939–1945 рр.

Питання організації та діяльності військових та цивільних структур антифашистського руху Опору в Польщі в період 1939–1944 рр., мали місце в дослідженнях радянської та вітчизняної історичної науки [3, 4]. Однак науковці розглядали в основному питання становлення, формувань прокомуністичних груп та їх збройну боротьбу проти окупантів. Малодослідженими залишаються аспекти, пов'язані з діяльністю менш відомих конспіративних об'єднань в окупованій країні, серед яких слід відмітити організацію «Меч і Плуг».

Зазначимо, що найбільший внесок у дослідження конспіративної діяльності військових підпільних груп зробили польські науковці періоду 50–60-х рр. ХХ ст., серед яких слід відзначити праці А. Земільського, М. Вішневського. До їх робіт слід відноситися критично, оскільки основний акцент у своїх розвідках вони роблять на формуванні прокомуністичного підпілля, внаслідок чого тенденційно висвітлюють діяльність інших нелегальних організацій. Історики незалежної Польщі 90-х рр. ХХ ст., а саме Й. Віламовські, В. Копчук при залученні цілого комплексу нових архівних джерел розглядають процес утворення та розвитку конспіративних військових формувань [6, 7, 8].

Для української історіографії дослідження з даної проблематики також актуальне, тому що збройна боротьба нелегальних організацій відбувалася певним чином і на етнічних українських землях. Серед праць вітчизняних досліджень слід виділити розвідки І. Іллюшина, М. Русначенка, О. Козакової [5].

Рух Опору в Польщі охопив майже всю її територію і набув широкого розмаху. Незважаючи на терор проти населення, політичні партії та їх військові організації в окупованій державі, спираючись на підтримку еміграційного уряду, створили цілісну мережу підпільних державних установ, освітянських закладів, судову систему, які стали основою для «польської підпільної держави». Чи не найважливішою її структурною складовою були численні військові та католицькі формування та групи, що вели активну боротьбу проти німців.

Незважаючи на важкі наслідки вересневої катастрофи та перманентний терор фашистських загарбників, у польському суспільстві повсюдно виникає

прагнення до боротьби за визволення і відновлення незалежності. Представники різних політичних напрямків чудово розуміли, що та партія, яка очолить і організує підпільні організації, збройні формування зможе претендувати на владу у відвоєваній країні. Отже, починаючи з осені 1939 р., польські політичні партії розпочинають заходи по створенню військових підрозділів для опору окупаційному режимові [4.,32].

Слід зазначити, що історія творення нелегальних організацій сягає своїм корінням XIX ст. Це пояснюється власне менталітетом поляків, які після втрати Польщею незалежності починають утворювати конспіративні клуби, культурні товариства та таємні військові організації, які розгортають національно-визвольну боротьбу за відновлення суверенітету своєї держави. Підпілля часів Другої світової війни є своєрідним проявом націоналістичних прагнень польського населення до вільного і самостійного існування.

Завдала великої не лише матеріальної, а й моральної шкоди населенню окупація польських земель, адже нацисти перетворили їх у «провінцію» своєї імперії. Гітлерівці повністю ліквідували всі адміністративні, господарські, суспільні та інші інститути державного життя. У відповідності з завданням швидкої германізації суспільства, вони прагнули створити жорстокі, нелюдські умови життя з метою викорінення населення з його власної Батьківщини. Життя поляків було регламентоване системою заборон, які виключали можливість економічного, культурного та духовного розвитку.

Проте, навіть у складних умовах окупації, вже восени 1939 р. на теренах Польщі паралельно проходять два процеси: відродження політичних партій та їх структур і формування мережі підпільних військових угруповань, які стали важливим елементом в об'єднанні активної молоді.

Однією з доволі відомих підпільних формувань Польщі періоду 1939–1944 років являється організація «Меч і Плуг» (МіП), яка утворилася у жовтні 1939 р. Її організатором був ксьондз Леон Поеплау, але до числа її творців увійшли офіцери та діячі довоєнного католицького руху «Juventus Christiana».

Серед польських істориків існують суперечки з приводу дати утворення структури, а також політичних сил, які брали участь в організації «МіП».

Так, у роботах Й. Віламовського, В. Копчука та Й. Теря зазначається, що «Меч та Плуг» сформувалася у грудні 1939 р. і до неї належали члени Обозу Народно-Радикального (ОНР). У свою чергу, в документах Армії Крайової (АК) відмічається, що військова організація постала з ініціативи офіцерів і людей з ОНР [10, с. 147].

Важливим джерелом, яке висвітлює генезу військової формації, являються власне спогади самих учасників. Так, Т. Федорович у своїх мемуарах згадує процес становлення таємної групи: «Меч і Плуг» утворився після вересневих подій і носив військовий характер...Головним його завданням була боротьба з окупантом та утворення збройних відділів...Деякі члени організації в більшій чи меншій мірі були пов'язані з довоєнним Відділом II Війська Польського, навіть були його працівниками»[9, с. 247].

Інший учасник – М. Богач – зазначав, що «структура постала на початку 1940 р. на терені Варшави. Організатором її мав бути католицький ксьондз, ім'я та прізвище якого ми не пам'ятаємо». В. Бартошевські, натомість, в своїх записках відмічає, що «МіП» був утворений на початковому етапі окупації. До її організаторів належать людовці, залучені через ксьондза, який мав прізвище Поеплау» [9, с. 8]. У самій листівці зазначеного нелегального формування декларується: «У 1939 р. утворилася самостійна бойова організація «Меч і Плуг», яка налічувала близько 1500 осіб» [1].

Отже, існує велика кількість версій, які наводять різні дати створення організацій, але більш достовірним є трактування за яким «МіП» постав у період з 20 по 25 жовтня 1939 р.

Від самого початку свого існування формування не мало жодної назви. З'явилася вона лише в листопаді 1939 р. і походила від назви виданої листівки «Меч і Плуг», яка в подальшому буде видаватися як щорічник.

Прийняте найменування вказувало на основну мету – працю та боротьбу. «Мечем – висічемо, плугом – виоремо і встановимо справедливість на нашій Батьківщині,» – писали організатори. В Інструкції №1 головною ціллю вказується «організація підпільного руху під назвою «Меч і Плуг» [2].

Створивши перший осередок конспірації, творці приступили до розбудови її структури. Перша фаза формування тривала до кінця 1941 р. З певними змінами основа новоутворення збереглася до вересня 1943 р., а саме – до моменту ліквідації керівництва «Меча та Плугу». Управління здійснювала Головна Рада (ГР), на чолі якої стояв Керівник, яким після арешту Поеплау став Словіковські, виконавчим органом було Центральне керівництво Руху (ЦКР). До складу ЦКР входили відділи: ідеологічний, організаційний, військовий, розвідувальний, пропаганди, жіночий, молодіжний, фінансовий, легалізації та архіву. На чолі ідеологічного стояв З. Град, організаційного – А. Шолковські, військовим керував Ф. Тройніцкі, а далі – З. Біровські, праці й пропаганди підпорядковувався В. Бишеку. Жіночий відділ у лютому 1943 році був перейменований у Зв'язок Жіночого Чину, який очолила «Алісія», а відділ молоді прийняв назву «Рух Молоді», яким управляв Богдан Шарлак (Бодек).

Взимку 1942–1943 р. було переглянуто систему управління. Основний орган отримав назву – Центральний Комітет Руху і Головної Адміністрації «Меча та Плугу». На базі відділів утворювались дві вертикалі – цивільна та військова. Органом влади у цивільній була Головна Адміністрація, яка включала наступні відділи: ідеологічний, робітничо-пропагандовий, організаційний, спеціальний, самооборони, жіночого чину, молодіжний, господарчий, легалізації та архіву.

У 1943 р. виникли суперечності в самій організації з приводу керівництва. Відбулася зміна у розподілі повноважень, а в Головній Адміністрації з'явилися нові відділи – культури, економічно-суспільний.

Структура «МіП» спиралася в своїй діяльності на два документи: «Статут Руху Меча та Плугу» та «Структура Організації Підпільної Армії

Меча та Плугу». Статут у 28 артикулах окреслював назву угруповання. Політична та суспільно-культурна діяльність мала поширюватися на всю територію Польщі. Вищою адміністративною одиницею були повіти та інститути. Управління складалося з Керівника, Вогнища Праці, Вільного Зібрання Кола, З'їзду Воєводського (округу), Воєводського керівництва, Конгресу, Головної Ради (ГР). Функції даних органів зводилися до наступного: Конгрес мав ухвалювати програму Руху, затверджувати його статут, обирати ГР, яка в свою чергу мала замінити Конгрес між сесіями, визначати тактику внутрішньої політики, контролювати Центральне керівництво Руху.

Влада ГР «МіП» поділила територію Польщі на 14 округів, кожен з яких очолював «Делегат Адміністрації Головної» або по іншому його називали воєводою. Територія держави ділилася на наступні округи: Варшава – місто, лівобережне та правобережне Мазов'я, Підляшшя, Люблін, Радом, Кельц, Честохов, Сласьк, Краків, Львів з Тернополем, Поділля (Покуття і Коломия), Познань, Помор'я. Округи ділилися на повіти, а ті в свою чергу на райони та гміни. Кожний округ і повіт, яким керував делегат адміністрації і староста, мав дві вертикалі – цивільну і військову, коменду повітову та округову. Територія повіту ділилася на п'ять відділів, які поділялися на гміни, на чолі яких стояв вїйт. Найнищою одиницею були комірки, звані ланками. Кількість членів організації налічувала від 20 тис. до 30 тис. осіб, з яких 2 тис. жінки.

У документах організаційного відділу, в якому зазначалося про повстання, згадується ще одна територіальна одиниця – Коло Руху. Воно складалося з 2 – 4 осіб і могло діяти на території малих установ. Цілями кола було проведення ідеологічної праці, пропагування політичних та господарчих гасел, збирання різного роду інформації про перебіг окупаційного режиму [6, с. 87]. Все це робилося з метою підготовки народу до повстання Варшавського.

До кінця 1940 року сітка «МіП» розширилася по всій території центральної та північної Польщі. На 1941 р. утворилися нові батальйони, компанії, були встановлені основні цілі, але діяльність була припинена через арешти гестапо. Гітлерівці виявили зібрання «Меча і Плугу» в будинку ксьондза Поєплау. Самого ксьондза було арештовано 3 липня 1940 р. і відправлено до Освенціму. У вересні цього ж року були заслані до концтаборів В. Бишек та Ф. Тройніцкі. Ці арешти на деякий час змусили керівників згорнути конспіраційну діяльність [7, с. 124].

Діячі «Меча та Плугу» шукали шляхів порозуміння з іншими таємними організаціями. 25 квітня 1940 р. «МіП» вступив до Комітету Порозуміння Організацій Незалежності (КПОН) і утворив там один з його відділів. У рамках відділу він мав об'єднувати вихідців з Помор'я, які діяли на території Варшави.

Слід відмітити, що дана структура мала сильні позиції серед посталих конспіраційних груп польського підпілля, але для боротьби з окупантами прагнула розширювати свою мережу шляхом встановлення контактів з

різними таємними об'єднаннями. Так, у квітні 1943 року до «МіП» приєдналася Таємна організація військова «Гриф Поморський» та Народова Конспірація Незалежних. Відомо також про контакти з Армією Людовою, Робітничою Партією Польських Соціалістів і Центральним комітетом людовим. Але всі вони не дали бажаних результатів через наявність розбіжностей в цілях та методах співпраці [10, с. 181].

Маючи добре розгалужену сітку, члени «Меча та Пругу» проводили різного роду діяльність. Головним напрямком була: розвідка, пропаганда, розробка концепцій повоєнної відбудови Польщі.

До однієї з найбільш розбудованих і міцних вертикалей належить розвідка. Її апарат почав своє творення у 1941–1942 рр., але збір інформації розпочався ще в 1939 р. Вже на червень 1942 року була видана інструкція №1 про порядок передачі інформації з однієї території на іншу. Вертикаль розвідки складалася з адміністрації, відділу військового, політики, суспільства, господарства, культури, ситуації Костьолу.

Видавництво очолював В. Бишка і складалося воно з трьох груп: ідеологічно-пропагандової, інформаційної, спеціальної. До першої належали – «Меч і Плуг», «Рух Молодих», «Полька Чину», «Польща Живе», «Політика», до другої – «Техніка і господарство в житті народу».

Перша газета «Меч і Плуг» вийшла в листопаді 1939 р. Під час видачі преси були встановлені контакти з Бюром Інформації та пропаганди Коменди Головної Армії Крайової. Але під час арештів 1942 року були знищена велика кількість підпільних друкарень, що негативно вплинуло на подальшу роботу видавничих органів. Проте, незважаючи на жорсткий ідеологічний контроль збоку окупантів, «МіП» утворив 15 травня 1942 року Підпільну Пошту, через яку висвітлювалися події з життя окупованої держави.

У 1943 р. було утворено відділ Самооборони, але формально його основу було закладено з вересня 1942 року. Структура включала в себе: керівника відділу, реферату організаційного, інформаційного, забезпечення та преси. Головними завданнями були: перешкодження вивозу поляків та грабункам німцями, переховування переслідуваних поляків.

Найвідомішою акцією в період існування «МіП» було утворення в листопаді 1942 р. Центральним керівництвом Підпільної Армії (АП). Військовий відділ був перетворений у Коменду Головної Підпільної Армії. Характер і структура військової формації окреслена в документі «Структура Організації Підпільної Армії Меча та Пругу». Головною метою діяльності АП була боротьба проти гітлерівського режиму. Центральним осередком диспозиції АП стала Коменда Головної АП, яка почала свою розбудову лише в 1942 р. Вона поділялася на відділи та реферати серед яких: організаційний, інформаційний, розвідки та контррозвідки, вишколення, персоналу, диверсії, постачання та Інспекторство Самооборони. Під час війни коменди повітові ділилися на батальйони АП, компанії, плутони, дружини та роти. Рота налічувала 1 – 5 осіб, 3 роти називалися дружиною, 3 дружини – плутоном.

Військова вертикаль виконувала певну роль дорадчого органу. На чолі

утвореного підрозділу стояв шеф, або як його називали – керівник. Ним міг бути офіцер, або особа, яка мала військове звання. До складу коменди АП округу входили: керівник війська, самооборони, ідеологічного відділу, пропаганди, організації, Жіночого Чину, керівника Руху Молодих[9, с. 8].

Незважаючи на таку добре розбудовану сітку, політика гітлерівців, численні арешти та переслідування, руйнували внутрішню структуру організації і 10 липня 1944 р. вона входить до складу Народових Сил Збройних.

Рух Опору польського населення і участь у ньому підпільних військових організацій займає помітне місце в історії Другої світової війни. Роль конспірації «Меч та Плуг» в період окупації полягає в організації широкої мережі нелегальних осередків, які чинили опір загарбникам. Крім того, вище названа таємна структура зуміла підняти духом велику кількість поляків на боротьбу з окупантом, доказала, що слов'янський народ має право на вільне існування і на власну територію. Режим, встановлений гітлерівською Німеччиною на території країни, підштовхнув поляків до створення підпільних організацій, які стали складовою частиною так званої «Польської підпільної держави». На теренах країни розгортається широкомасштабний рух Опору, в якому головну роль зіграли конспіративні формування. Пройшовши декілька етапів свого становлення, «МіП» створила свою структуру і виробила власні концепції збройної боротьби, які вона намагалася втілити в життя через свою діяльність.

1. Archiwum Akt Nowych, Akta «Miecz i Pług» – sygn. 208/3,4 (AAN, Akta «MiP»).
2. Archiwum Muzeum Stutthof, Akta «Miecz i Pług» – Z – II 16 – 4, 5 (AMS, Akta «MiP»).
3. Григорянц Т.Ю. Оккупационная политика фашистской Германии в Польше (1939–1945). – М., 1975. – 280 с.
4. Зуев Ф.Г. Польский народ в борьбе против фашизма. – М., 1967. – С. 126-130.
5. Казакова О.М. Політичні особливості генези польського руху Опору в умовах нацистського окупаційного режиму (вересень – грудень 1939 р.) // Україна і Польща в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. – Київ, Краків, 2002. – С. 152-155
6. Chrzanowski B. Miecz i Pług (Zjednoczone organizacje Ruchu «Miecz i Pług» na Pomorzu w latach okupacji niemieckiej). – Torun, 1997. – 286 s.
7. Fijałkowski Z. Kościół katolicki na ziemiach polskich w latach okupacji hitlerowskiej. – Warszawa., 1983. – 141s.
8. Pomorskie organizacje konspiracyjne (poza AK) 1939–1945. Materiały sesji naukowej w Toruniu w dniach 6 – 7 listopada 1993 r / Pod. red. S. Salmonowicza, J. Szilinga. – Torun, 1994. – 246 s
9. Terej J. Na rozstajach dróg. Ze studiów nad obliczem i modelem Armji Krajowej. – Wrocław., 1978. – 342 s.
10. Wilamowski J, Kopczuk W. Tajemnicze wsypy. Polsko – niemiecka wojna na tajnym froncie. – Warszawa, 1990. – 246 s.
11. Ziemilski A. O historii «Miecz i Pług» // Nowiny Literackie. – 1947. – №28. – S. 7-14

The article is dedicated to the history of the Polish military-political underground in 1939-1944. During the period of 1939-1944 years underground organization «Sword and Plough» striven against the German occupation. The

primary objective of fight of the Polish underground consisted in liberation of this territory from okupation troopa, and proceeding in the state system.

It will be that during all of period of the activity actively reconstructed the underground network and rendered active resistance hitlerites. Without regard to enormous organizational efforts and human losses are borne during realization of actions, given military organization did noticeable payment in a fight for liberation of Poland.

Key words: The Second World War, Poland, occupation, underground, «Sword and Plough».

УДК:94(420).05:792:215-058

Наталія Зубик

КОРОЛІВСЬКА ВЛАДА ТА АНГЛІЙСЬКИЙ ТЕАТР ТЮДОРІВСЬКОЇ ДОБИ: ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО СВІТОГЛЯДУ НАСЕЛЕННЯ

Актуальність теми обумовлена тим, що в останні роки в історичних, філософських, соціальних, психологічних та політологічних дисциплінах комунікація та її засоби є однією з популярних тем наукових досліджень. Англійський театр за правління тюдорівської династії можна вважати одним зі спеціалізованих і дієвих засобів комунікації епохи раннього нового часу, а отже він грав не останню роль у політичній історії Англії XVI ст. Зміна політичної ситуації, розвиток Реформації та процеси Ренесансу пожвавили розвиток театрального мистецтва у всіх напрямках, це привернуло до себе увагу владних кіл. У період кінця XV – початку XVI ст. відбуваються активні зміни в театральному мистецтві тюдорівської Англії, що за правління Єлизавети I привели до розквіту театрального мистецтва. Змістом перелому в розвитку театрального мистецтва є перехід від містерій та інтермедійних вистав аматорів до авторських п'єс і постанов у професійних театрах.

Метою даної статті є визначення ролі англійського театру у внутрішній політиці Тюдорів, а також вплив театрального мистецтва на особливості формування релігійно-політичного світогляду населення Англії XVI ст.

Об'єктом нашого дослідження є політика Тюдорів щодо театральних видовищ, взаємовідносини між театром і владою. *Предметом* є процес формування релігійно-політичного світогляду через призму взаємостосунків влади та театру (аналіз листів, щоденників, законодавчих актів і постанов, щодо театру в Англії XVI ст.)

Аналіз досліджень і публікацій останніх десятиліть доводить, що науковці мають певний досвід у дослідженнях деяких аспектів нашої проблеми. Значні наукові доробки містять загальні роботи з історії Англії тюдорівського періоду британських істориків Дж. Елтона [16], Дж. Гая [18], К. Деніела [8]. Не можемо оминати роботи науковців, які присвячені